

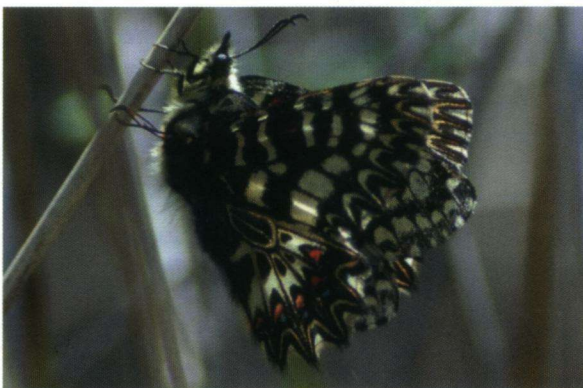
Pijpbloemvlinders en bosbranden

Tekst: Pieter Kan & Kars Veling (De Vlinderstichting)

Pijpbloemvlinders spreken tot de verbeelding. Het zijn zeer kleurrijke vlinders die veel mensen wel uit de boekjes kennen, maar niet zelf gezien hebben. Je moet ervoor naar Zuid-Europa en dan ook nog voor half mei, want het zijn echte voorjaarsvlinders. In dit artikel worden de twee West-Europese pijpbloemvlinders kort besproken en wordt gekeken naar verschillen en overeenkomsten tussen de twee soorten. In de Var komen beide soorten voor en daar is een bijzonder fenomeen waargenomen.

Even voorstellen

In West-Europa komen twee pijpbloemvlinders voor, de spaanse pijpbloemvlinder (*Zerynthia rumina*) en de zuidelijke pijpbloemvlinder (*Z. polyxena*). De spaanse komt voor in Noord-Afrika, Spanje en Zuid-Frankrijk; de zuidelijke vanaf Zuid-Frankrijk, via Italië en Oostenrijk door Zuidoost-Europa tot in Libanon en Israël (Tolman & Lewington, 1999). In Zuid-Frankrijk komen beide soorten dus voor. De vlinders zijn niet zo heel moeilijk uit elkaar te houden. De spaanse heeft grote opvallende rode vlekken langs de bovenrand van de voorvleugel en bij de zuidelijke ontbreken deze. Die herkenning is wel van belang, omdat de vlinders soms in dezelfde gebieden voorkomen. Ze hebben allebei pijpbloem als waardplant

Bigfite van Limburg Strum

Opmerkelijke foto

De foto in de rubriek opmerkelijk van augustus heeft flink wat reacties opgeleverd. De meeste mensen zagen wel dat het om een pijpbloemvlinder ging, en een vijftal lezers zag ook dat het hier niet een, maar twee vlinders betrof. Alleen Jan Moonen en Martin Scheper hadden het helemaal correcte antwoord. De foto laat de paring zien tussen een zuidelijke pijpbloemvlinder en een spaanse pijpbloemvlinder. Opmerkelijk dus, want meestal worden paringen tussen verschillende soorten voorkomen.

en het leefgebied bestaat uit warme, droge plekken met struiken. De zuidelijke pijpbloemvlinder vliegt in Zuid-Frankrijk vooral in april, terwijl de spaanse pijpbloemvlinder tweede helft april in grotere aantallen voorkomt en ook in mei nog veel vliegt. Maar eind april, begin mei zijn de soorten tegelijkertijd aanwezig (Lafranchis, 2000). Beide vlinders zijn beschermd in Frankrijk, maar de zuidelijke pijpbloemvlinder staat ook in bijlage IV van de habitatrichtlijn, wat betekent dat deze soort strikte Europese bescherming geniet.

De Var

Het departement Var ligt in Zuidoost-Frankrijk, in de Provence tussen Marseille en Nice. De waarnemingen van de pijpbloemvlinders zijn hier gedaan in de omgeving van Callas, een redelijk grote gemeente van bijna 5000 ha met slechts 2000 inwoners die vooral in of rond het oude dorp wonen. Het overgrote deel van deze gemeente bestaat (nog) uit natuur. De hoogte varieert tussen 150 en 700 meter en de bodemgesteldheid gaat over van het kristallijn van het massief van het Esterelgebergte naar de ruige kalkrijke Provence. Onder andere door deze verschillen in hoogte en grondsoort is er een grote verscheidenheid aan biotopen te vinden. In dit gebied zijn de afgelopen jaren ongeveer 120 verschillende dagvlindersoorten waargenomen - er zijn ongeveer 250 soorten in Frankrijk waarvan 160 soorten in de Var - waaronder de zuidelijke en de spaanse pijpbloemvlinder.

Waar vliegen ze?

Hoewel beide soorten zwervend door het hele gebied zijn waargenomen zijn er twee duidelijk van elkaar verschillende vliegplaatsen aan te wijzen waar deze vlinders tijdens de vliegperiode in grotere aantallen te zien zijn. Beide biotopen liggen in het lage zuidelijke deel van

Festoon butterflies and forest fires

Two colourful butterflies of southern Europe, the Spanish Festoon (*Zerynthia rumina*) and the Southern Festoon (*Z. polyxena*), are compared briefly. In the south of France, these closely related species share the same distribution area but usually occur in different habitats. However, here in the Provence, the authors witnessed an unusual phenomenon the mating of a male *Z. polyxena* with a female *Z. rumina*. A possible explanation for the presence of both species on the same site may be that the wooded area separating the two habitats was thinned out by a forest fire which struck the region in 2003. Furthermore, the foodplant of the Southern Festoon is known to become very abundant after fire.

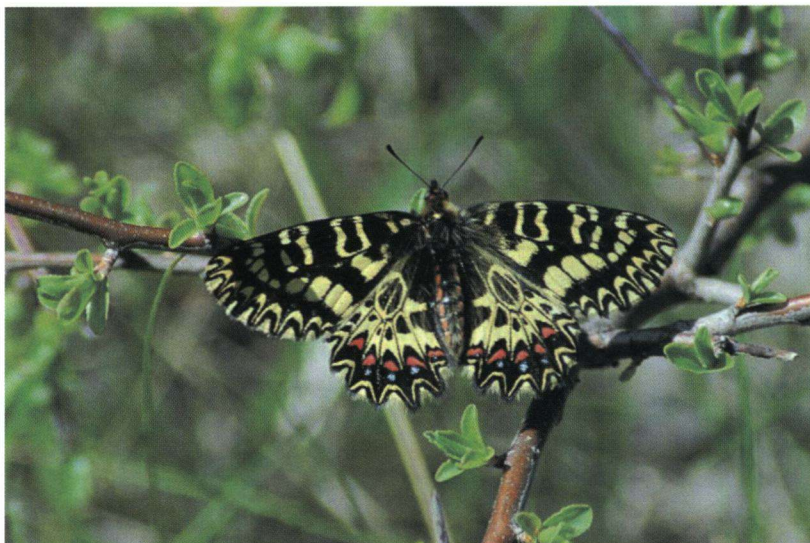

Het vlieggebied van de zuidelijke pijpbloemvlinder (vlinder rechtsboven).

Callas tegen het Esterelgebergte. De zuidelijke wordt het meest aangetroffen in een vochtig deel van de Grand Siaï. Dit gebied heeft open grazige stukken, afgewisseld door laag struikgewas en kleine boompjes waar de waardplant (*Aristolochia rotunda*) in ruime mate voorkomt. Hier hebben veel mannetjes hun territorium waar ze gemakkelijk kunnen worden aangetroffen. De spaanse pijpbloemvlinder is vooral te vinden in een aangrenzende biotoop die ruiger en droger is. De waardplant van de spaanse pijpbloemvlinder in de Provence zou vooral *A. pistolochia* zijn. Ondanks het feit dat de verschillende biotopen hemelsbreed niet ver van elkaar verwijderd zijn, lijkt de voorkeur per soort voor een bepaalde biotoop zo sterk dat de vlinders weinig op de vliegplaats van de andere soort worden aangetroffen.

Waarom vloog er een vrouwtje in dit deel van het gebied?

Normaal gesproken komen de soorten dus wel samen in eenzelfde gebied voor, maar hebben ze net andere vliegplaatsen. Toch is er al wel vaker een paring gezien tussen deze twee soorten en onderzoek wijst uit dat er geen belemmeringen voor de paring zijn wat betreft hun gedrag. De mannetjes zijn sterk visueel aangetrokken door de vrouwtjes en proberen hardnekkig te paren. Bij veel vlinders is het fysiek simpelweg onmogelijk om te paren met een andere soort (de sleutel past gewoon niet in het slot), maar bij deze pijpbloemvlinders blijkt met een beetje persen een paring wel tot stand te kunnen worden gebracht. Maar zelfs bij een geslaagde poging is de paring vaak niet volledig, doordat deze teveel tijd neemt (meer dan een uur) of te kort is (minder dan 25 minuten). Als er al nakomelingen komen, dan

Brigitte van Limburg Strum

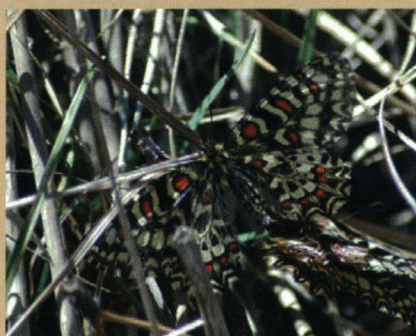
Een spannende ontmoeting

Tijdens een van onze pogingen om in het leefgebied van de zuidelijke pijpbloemvlinder een mannetje in zijn territorium te fotograferen, kwam er uit een paadje tussen de struiken een andere pijpbloemvlinder laag over de vegetatie (met pijpbloemen) aangevlogen. Deze vlinder trok meteen de aandacht van het postende mannetje dat er direct op af vloog. Samen cirkelden de beide vlinders omhoog tot ze samen plotseling, vanaf een meter of vier, tegen elkaar aangeplakt omlaag vielen en tussen de vegetatie belandden. Daar troffen we een wat verfrommelde vlinder aan in het gras. Na een betere observatie realiseerden we ons dat het om twee vlinders ging. Het mannetje had het vrouwtje tussen de vleugels vastgeklemd en hij hing als het ware aan haar lichaam. Toen ze verder omlaag vielen, zagen we tot onze verbazing dat het om een paring tussen een mannetje van de zuidelijke en een vrouwtje van de spaanse pijpbloemvlinder ging! Na wat door het gras gekropen te hebben, vlogen de parende vlinders uit het gras naar een takje waar de paring werd vervolgd. Na ongeveer 15 minuten, en wat foto's geschoten te hebben, zijn wij weer verder gegaan, de vlinders parend achterlatend.

Voor ons was het de eerste keer dat we de spaanse pijpbloemvlinder in deze biotoop hadden waargenomen en we waren dan ook zeer verbaasd over deze observatie en zeker over de paring.

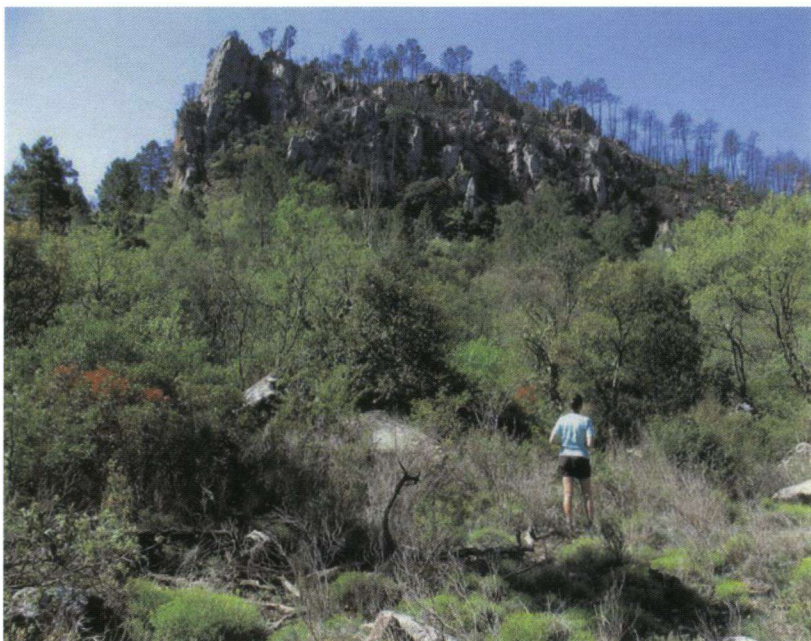

Brigitte van Limburg Strum

De spaanse pijpbloemvlinder. Onder: het leefgebied.

kunnen de meeste zich niet voortplanten, hoewel er wel kruisingen bekend zijn in laboratoriumomstandigheden (Descimon & Michel, 1989). Dat dit in de natuur niet veel voorkomt, zal komen doordat ze hun eigen eisen stellen aan het vlieggebied en dus in normale omstandigheden elkaar niet dikwijls tegenkomen.

Een mogelijke verklaring voor het feit dat ze nu wel op dezelfde vliegplaats aanwezig waren, zou kunnen zijn dat een deel van dit gebied in de zomer 2003 getroffen werd door een heftige bosbrand, die met name het beboste deel tussen de twee leefgebieden heeft verbrand. Nu deze begroeiing aanzienlijk is uitgedund, zou het gemakkelijker kunnen zijn voor de vlinders om van de ene biotoop de andere te bereiken. Daarnaast is bekend dat de waardplant van de spaanse pijpbloemvlinder zich juist na bosbranden erg uitbreidt (Descimon, 1991).

Brigitte van Limburg Struim

Bosbranden en vlinders

In de zomer van 2005 hebben weer veel bosbranden gewoed in Zuid-Europa. Het effect en de invloed van deze branden op de natuur en de vlinders is nog onduidelijk, maar mogelijk zitten er niet alleen negatieve kanten aan deze verwoestende branden. Ondanks het feit dat nu de meeste branden worden aangestoken, lijken de bosbranden in dit deel van Zuid-Frankrijk een fenomeen te zijn dat al van oudsher deel uitmaakt van deze natuur en waardoor de grote diversiteit aan planten en dieren kan blijven bestaan. Een aantal inheemse planten zoals de kurkeik is zo aangepast dat ze, zelfs na een hevige brand, weer helemaal uit kunnen lopen zodat na een jaar het gebied er al weer begroeid en groen uitziet. Ook kruiden komen snel terug en er zijn in de eerste jaren na de brand optimale omstandigheden voor sommige soorten om zich te verspreiden, zoals de waardplant van de spaanse pijpbloemvlinder. De lage struikachtige begroeiing, die zo kenmerkend is voor de landen rond de Middellandse zee, zou wellicht al helemaal tot dicht bos zijn geworden als er niet af en toe een bosbrand was.

Pieter Kan

Helaas lijken de branden vaak ook een goed argument om over te gaan op het bouwen van huizen of wegen. Wanneer dit gebeurt zal de natuur zich daar niet meer kunnen herstellen en ontwikkelen, wat voor veel soorten een niet te overkomen obstakel zal vormen waardoor ze uiteindelijk zullen verdwijnen. De aanwezigheid van de zuidelijke pijpbloemvlinder, met zijn Europees beschermde status kan er misschien voor zorgen dat deze wilde plannen bij Callas geen doorgang vinden, waardoor dit waardevolle gebied met zijn grote diversiteit aan vlinders gespaard kan blijven.

Gebruikte literatuur

Descimon H., F. Michel, 1989. Expériences d'hybridation intra- et interspécifiques dans le genre *Zerynthia* (Papilionidae). Relativité des critères mixiologiques de l'espèce. *Nota lepid.* 12 Suppl. No 1: 28-31; 30.VI.1989.

Descimon, H. 1991. Le choix des plantes nourricières chez quelques papilionidae et pieridae provençaux et méditerranéens. *Ecologia Mediterranea* 17 : 51-61

Lafranchis, T. (2000). Les papillons de jour de France, Belgique et Luxembourg et leur chenilles. Collection Parthénopé, éditions Biotopie, Mèze (France).

Tolman T., R. Lewington, 1999. De nieuwe vlindergids. Tirion Uitgevers BV, Baarn.

Kars Velina

Al snel nemen de kruiden bezit van het verbrande bos.